

İKİ DİLLİLİĞİN SEBEPLERİ

***Zeynep ATEŞAL**

ÖZET

Bu makalede amaç iki dilliliğin sebeplerini çeşitli örnekler dahilinde vererek açıklamaya çalışmaktır. Ancak daha önce tarihten beri var olan iki dillilik kavramının 20. ve 21. yüzyıllarda popüler hâle getirilmesinin sebeplerini çeşitli olaylardan ve buluşlardan yola çıkarak tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: İki dillilik, tarih, olaylar, buluşlar.

THE REASONS OF BILINGUALISM

ABSTRACT

The purpose of this article is to try to explain the reasons of bilingualism in various examples. But we will try to identify the reasons for the popularization of the concept of bilingualism, which has been existence since the past, in the 20th and 21st centuries, starting from various events and from our inventions.

Key words: Bilingualism, history, events, inventions.

* İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Öğrencisi, zatesalfeza@gmail.com. Bu makale henüz yayınlanmamış olan “Tarihten Örneklerle ve Günümüzdeki Uygulamalarla Çok Dillilik: Çok Dilli Kişilerin Çok Dillilik ve Çok Kültürlülükle İlgili Özalgılarının Tespitine Yönelik Bir Uygulama” isimli doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmıştır.

GİRİŞ

İnsanoğlu her yüzyıla büyük olaylarla, buluşlarla ve bu olayların, buluşların idari, askeri, ekonomik, kültürel ve sosyal alan gibi daha pek çok alanda meydana getirdiği değişimlerle girmektedir. Çünkü hayatta esas olan şeylerden biri değişimlerdir ve bu nedenle değişimler, insanlık tarihinin en önemli gerçekliği olmaktadır.

Çağlar boyunca meydana gelen her büyük değişim, yeni bir hayat tarzının başlamasına neden olmuştur. Tarihte bunların örneği çoktur ancak bizi ilgilendiren taraf 20. ve 21. yüzyılda meydana gelen önemli olayların ve buluşların (medya ve internet), toplumların hayatını olağanüstü bir şekilde etkilemesidir. Ülkeleri ve toplumları büyük ölçüde etkileyen en önemli olayları ve buluşları

1. I. Dünya Savaşı (1914-1918)
2. II. Dünya Savaşı (1939-1945)
3. Sosyal Medya ve İnternet

şeklinde maddeleyerek bunların 20. ve 21. yüzyılda ülkelerde dilsel ve toplumsal açıdan ne kadar büyük bir değişime sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Birinci Dünya Savaşıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Avusturya-Macaristan gibi imparatorluklar, ömürlerini tamamlamış ve o dönemin şartlarına göre küçülmeye giderek ve de isim değiştirerek ‘millî devlet’ olarak karşımıza çıkmışlardır. İmparatorluktan devlete geçiş sürecinde imparatorluk bünyesinde yaşayan çok sayıda topluluk, millî kimlik oluşturma arzusuyla kendi hâkim adını taşıyan devletlere giderek o devlet içerisinde yaşamaya başlamıştır. Dolayısıyla mevcut durum gidilen veya kalınan devletlere göre o devletteki toplumsal çeşitliliklerin ve dilsel çeşitliliklerin sayısında ya azalmalara veya çoğalmalara yol açmıştır. Çünkü bazı topluluklar buldukları imparatorlukları terk edip kendi millî kimliğini taşıyan ve yeni kurulan devletlere giderek oranın hem hâkim gücü olmuşlar hem de yine o devlet içerisinde yaşama arzusu duyan veya yaşamak mecburiyetini hisseden farklı dilsel topluluklarla yaşamaya başlamışlardır¹. İkincisi ise imparatorlukların devletlere dönüşerek küçülmesiyle bünyesinde yaşayan farklı dilsel toplulukların azalması ancak zaman zaman politik hadiseler neticesinde çevre ülkelerin farklı dilsel topluluklardan aldığı göçler yine söz konusu devletlerdeki çoğulcu yapıyı elinde

¹ Bkz. Hatice Bayraktar, “Osmanlı’nın Balkanlardan Çekilmesi: Savaşlar, İsyanlar ve Göçler”, Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni, 2007/1, s. 65-86.

İKİ DİLLİLİĞİN SEBEPLERİ

tutabilmesini sağlamıştır². Tabii bunların imparatorluk dönemlerinde olduğu kadar çok milletli ve çok dilli olamadıklarını da belirtmek gerek. Dolayısıyla hem hâkim topluluğun hem de farklı dilden toplulukların bir arada yaşaması iki dilli ve çok dilli hayatın devamını büyük ölçüde sağlayabilmiştir. Bunu baltalamaya çalışan Fransız İhtilâliyle başlayan nasyonalist hareketlerin en temel söylemini oluşturan “Tek dil ve tek devlet” anlayışı da çoklu hayat tarzına ters düştüğü için kısa bir devreden sonra suya düşmüştür.

İkinci Dünya Savaşı ile meydana gelen değişim, tesirini en fazla bugün gösteren, yansıtan farklılıklara neden olmuştur. 1939’da başlayıp 1945 yılına kadar devam eden İkinci Dünya Savaşı sadece Avrupa ülkelerinin değil bütün ülkelerin ve o ülkelerde yaşayan toplulukların bile talihini değiştirmiştir. Şöyle ki Avrupa özellikle iktisadi sahada aldığı yıkımlarla ve erkek nüfusunun azalması dolayısıyla açılan işçi boşluğunu gidermek adına çeşitli ülkelerden geçici süreliğine temin ettiği işçilerle mevcut hayat tarzında farklı bir sayfanın da açılmasına sebebiyet vermiştir. Bunun en büyük yansıması da bugün başta AB olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin önemli ölçüde üzerinde durmak zorunda kaldığı iki dillilik üzerine olmuştur.

Bugün iki dilli olmakta sosyal medyanın ve internetin önemli bir rolü bulunmaktadır. Günümüzde hayat şartları, bilgiye erişme isteği ve eğitim-öğretim hayatı kişileri en azından iki dilli olmaya teşvik etmektedir. Sosyal medya ve internet, kişilere dil öğrenme fırsatlarını vermekte hatta kişiler, facebook üzerinden tanıştığı farklı dilden insanlarla öğrendiği dili/dilleri pratiğe dökme ortamını da elde etmiş bulunmaktadır. Yani kendisine çok uzak olan ülkeler ve o ülkelerin insanları internet yoluyla bir anda karşısına gelebilmektedir. Son zamanlarda popüler bir hâle gelen Türk dizilerinin dünyaya gösterilmesi, verilmesi, satılması da mevcut durumu yansıtan önemli bir örnektir³. Çünkü bu şekilde İstanbul Türkçesinin hem kullanım alanı birden bire genişlemeye başlamış hem de bugün birçok farklı ülke insanı İstanbul Türkçesini öğrenmeye başlamıştır. Özellikle Balkanlardan gelen öğrenciler, Türkçeyi medya yoluyla öğrendikleri için ve de iyi bir derecede bildikleri için Tömerlere gitmeksizin direk olarak Türkiye’deki üniversitelerde okuyabilmektedir⁴. Dolayısıyla verdiğimiz örnek

² Bkz. Seydi Vakkas Toprak, “I. Dünya Savaşı’ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye’ye Göçenlere Karşı Yunanistan’ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansıması”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 25, Bahar 2015, s. 253-273. Ayrıca bkz. Mete Kaan Kaynar, Gökhan Ak, “19. Yüzyılda Çokkültürlü İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Sürgün ve Göç: Malakanlar Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 10, S. 2, 2015, s. 1-22.

³ “Türk dizileri dünyaya nasıl açıldı? Nereye Vardı?”, (Çevrimiçi) <http://www.gazeteciler.com/haber/trk-dizileri-dnyaya-nasl-ald-nereye-var/231143>, 16 Mayıs 2017.

⁴ “Neden Türkçe Öğreniyorlar?”, (Çevrimiçi) <http://www.turkeogretimi.com/HABERLER/article/687-neden-turke-ogreniyorlar/45>, 16 Mayıs 2017.

üzerinden hareketle bugün iki dilliliği ve çok dilliliği teşvik eden medyatik gelişmelerin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu girişten sonra çalışmamızın asıl önemli kısmını teşkil eden konulara çeşitli alt başlıklar dahilinde yer verebiliriz.

İki Dilliliğin Modalaşması

Tarihçilerin, siyasilerin ve araştırmacıların ağırlıklı olarak siyasi, askeri ve ekonomik boyutta yer verdikleri, üzerinde durdukları II. Dünya Savaşına dil ve topluluk eksenli bakış yeni yeni başlamıştır. Çünkü Avrupa'nın aldığı tahribatlar ve bu tahribatları en kısa zamanda gidermeye çalışacak olan ucuz iş gücü için başta Almanya, Fransa gibi ülkelerin, Yunanistan'dan, Türkiye'den, Balkanlardan, Asya'nın ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinden olan işçi alımları⁵ ve bunun sonrasında meydana gelen gelişmeler (işçilerin göç ettikleri ülkelerde aileleriyle birlikte yaşamaya başlaması gibi), iki dillilik kavramının popülerleşmesini sağlamıştır⁶. Dolayısıyla Avrupa'nın kendi bünyesinde uzun bir zamandan beri yaşamakta olan farklı toplulukların (göçmenler) sosyal durumlarını betimlemek amacıyla yapılan iki dillilikle ilgili çalışmalar son zamanlarda moda hâline gelmiştir. Daha doğrusu bunların topluma entegre edilmesi, uyum sorunu iki dillilik çalışmalarını modalaştırmıştır. Bu sebeple günümüzde pek çok disiplin ve özellikle Batılı araştırmacılar, moda olan veya popüleritesi yükselen iki dillilik üzerinde durmakta ve onu kendi bakış açıları doğrultusunda ele almaktadır.

İki Dilliliğin Sebepleri

İki dillilik çeşitli sebeplerin sonucunda meydana gelmektedir. Dolayısıyla iki dilliliğin sebeplerini,

1. Göçler/Göçmenlik
2. Eğitim-öğretim ve kurslar
3. Meslekler, kurumlar
4. Sosyal ortam/tabii ortam
5. Yaşanılan coğrafya (Resmî iki dillilik)
6. İkinci dil öğrenme isteği/hobi/ilgi alanı

⁵ İşçi alımları ve entegrasyon için bkz. Sefer Yavuz, "Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa'da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26, Bahar 2013, s. 610-623.

⁶ Aslında insanlık tarihinin her döneminde vardı ancak bu yüzyılda geçen yüzyıla bağlı olarak özellikle göçlerin tesiriyle moda olarak karşımıza çıktı.

İKİ DİLLİLİĞİN SEBEPLERİ

7. İhtiyaç
8. Evlilikler
9. İngilizce

şeklinde maddeleyebiliriz.

Çok uzun yıllar insanoğlunun kaderi tıpkı göçmen kuşlar gibi olmuştur. İnsan gruplarının çeşitli nedenlerden dolayı buldukları yerlerden farklı yerlere gitmesini gerektiren veya sağlayan göçler insan hayatında her daim önemli bir yer tutmuş ve büyük değişimlere yol açmıştır. Göçlerin sebep olduğu değişimleri yansıtan farklı hayat tarzları bugün dahi görülebilmektedir. Göçler iç ve dış göç diye ayrılmaktadır⁷ ancak göçler çeşidi ne olursa olsun her daim devam etmektedir. Göçler devam ettiği sürece de çeşitli kıtalarda, ülkelerde ve bölgelerde farklı dillerin ve farklı toplulukların olması kaçınılmaz bir hâle gelecektir.

Çok farklı yerlere gidenler ve farklı dilde olan insanlar başka dildeki insanlarla dil ve kültür yoluyla yakınlık, birliktelik tesis etmek istemektedir. Bu birliktelik de ancak ve ancak karşı tarafın dilini öğrenmek suretiyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla göçler günümüzde iki dillilik kavramının popüler olmasında veya moda olmasında en önemli role sahip olmaktadır. Çünkü göç olgusuna bağlı olarak iki dilli ve iki kültürlü ortamlar meydana gelmekte bu da iki dilli bir fert veya toplum olmayı gündeme getirmektedir⁸.

Eğitim ve öğretim hayatı da günümüzde insanların iki dilli olmalarında en ehemmiyetli güce sahip olmaktadır. Hatta eğitim ve öğretim hayatı mecburi olarak insanların iki dilli hatta çok dilli olmalarını sağlamaktadır. Örneklerle ifade etmeye çalışırsak ülkemizde yıllardan beri Kıрманçı, Zaza, Süryani, Arap... gibi farklı topluluklar bir arada yaşamaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan Zazalar, ana dili olarak ilk önce (çocukluk devresinde) Zazacayı edinmekte ancak okula başladıkları andan itibaren ülkemizin resmî dili olan ve de öğretim dili olan Türkçeyi ikinci dil olarak edinerek ve öğrenerek iki dilli olabilmektedir⁹.

İş hayatı (kurumlar) da insanların iki dilli olmalarını zorunlu bir hâle getirmektedir. Bugün hem Türkçenin hem de ikinci bir dilin - ki bu özellikle İngilizce olmakta hatta Arapça da ilave edilebilir - kullanılmasının gerekli olduğu çok sayıda kurum ve iş yeri bulunmaktadır.

⁷ Nedim İpek, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler", Ondokuzmayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler, Samsun [Ulusal], 1/1994, s. 161.

⁸ Günay Karaağaç, "Bireysel İki Dillilik ve Toplumsal İki Dillilik", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C. CI, S. 717, Eylül 2011, s. 223-224.

⁹ Ahmet Kesmez, "İki Dillilik, Zazaca-Türkçe İki Dilli Akademisyenlerde Dil Kullanımı ve Tercihler", **Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi**, Yıl:1, C. 1, S. 1, Ocak 2015, s. 160.

Bir insan eğer birden fazla dilde konuşabiliyorsa yeteneklerinin kullanışlı, elverişli olacağı bazı sektörler bulunmaktadır. Mesela sağlık görevlisi, doktor asistanı, otel müdürü, resepsiyon memuru, rehberlik danışmanı, güvenlik görevlisi, araştırmacı, satış memuru, müşteri hizmetleri temsilcisi gibi meslekler bu noktada önemlidir¹⁰. Günümüzde ortak iletişim dili olan İngilizcenin kullanılmasının gerekli olması, kurumsal anlamda kişileri/çalışanları iki dilliliğe itmekte hatta onların iki dilli statüde olmalarını sağlamaktadır.

Sosyal ortamlar ve tabii ortamlar da iki dilli olmada önemli rol oynamaktadır. Yine Zazalardan örnek verirsek kırsal bölgelerde yaşayan Zazalar, Türkçeyi eğitim kurumlarında edinmeye ve öğrenmeye başlamakta ancak günlük hayat ve birçok alan ağırlıklı olarak Türkçeyi gerektirdiği için arkadaş ortamlarında, yaşadıkları mahallede ister istemez Türkçeyle iletişim kurmak durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla Türkçeyi kullandıkları ortamlar hem sosyal ortamlar olmakta (mahalle, arkadaş çevresi, komşular) hem de ülkenin kendi resmî ve millî dili olmasından dolayı tabii ortamlar olmaktadır.

Yaşanılan coğrafyaya verilebilecek en önemli örnek ise genellikle Kanada (İngilizce ve Fransızca)¹¹ ve Hindistan (Hintçe ve İngilizce)¹² gibi resmî iki dilliliği benimseyen ülkelerde, coğrafyalarda görülen iki dilliliktir. Bu ülkelerin dışında resmî iki dilliliğe yer veren çeşitli ülkeler de bulunmaktadır¹³. Resmî iki dillilik anlayışı daha çok nasyonalist anlayış, siyasi birliktelik ve sömürge hareketleri gibi bazı önemli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Resmî iki dilliliğin var olduğu ülkelerde yaşayan topluluklar genellikle resmî dilin yanı sıra kendi ana dillerini de kullanmaktadır. Tabii bu durumun aksi de görülebilmektedir. Yani bir ülke resmî tek dilli olup içerisinde farklı ana dili konuşuru olan topluluklar, resmî dilden dolayı iki dilli statüde de olabilmektedir. Mesela bu, resmî tek dillilik anlayışını benimseyen ülkemizdeki Zazaların (ana dili Zazaca, resmî dil Türkçe) durumuna benzemektedir.

İhtiyaçlar da insanların iki dilli olmalarını sağlayan diğer bir etkidir. Bugün insanlar iş sahasında daha başarılı olmak, ticari alışverişleri sürdürmek, farklı kültürleri tanımak adına dil öğrenme ihtiyacını taşımaktadır. Kişiler üzerinden örnek vermek gerekirse bir lisede aynı sınıfta okuyan iki öğrenci vardır ve bunlardan biri derslerde başarıyla diğer oldukça başarısızdır. Başarılı olan sadece o dersten geçmek için yabancı dil öğrenmektedir. Başarısız

¹⁰ Anthony Balderrama, Eight Industries Needing Bilingual Workers, 10 Eylül 2008, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2008/LIVING/worklife/09/10/cb.industries.bilingual/index.html?iref=24hours>, 1 Mayıs 2017.

¹¹ "Canada", (Çevrimiçi) <https://www.ethnologue.com/country/CA/status>, 10 Ocak 2017.

¹² "India", (Çevrimiçi) <https://www.ethnologue.com/country/IN/status>, 10 Ocak 2017.

¹³ Bunun için doktora tezimizdeki Kıtalar Göre Çok Dillilik bölümüne bakılabilir.

İKİ DİLLİLİĞİN SEBEPLERİ

olan ise dil öğrenmede herhangi bir gayret sarf etmemektedir. Sonra sınıfın başarılısı üniversiteye gidip orada herhangi bir bölümde okumaktadır. Sınıfın başarısız ise esnaf olmayı tercih etmektedir. Aradan zaman geçtikten sonra başarılı dediğimiz kişinin öğrendiği yabancı dille ilgili bildikleri giderek azalma göstermekte ama esnaf olan kişi bir anda bulunduğu ortamdan dolayı çok dil öğrenerek yabancılarla temasa geçmektedir. İşte bu noktada her şeyi ihtiyaçlar belirlemiştir. Sınıfın başarılı olanı ihtiyaç duymadığı için öğrendiği dilde gerilerken başarısız olanı çalışma hayatının sunduğu gereklilik ve ihtiyaç üzere sadece iki değil hatta çok dilli olabilmektedir. Bu örnekten de ihtiyaç olmadan hiçbir şeyin doğru dürüst öğrenilemediği ve asıl, ihtiyaç olduğu sürece öğrenmenin devam ettiği ve ihtiyaçların da kişilerin iki dilli olmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Bununla birlikte bilgiye ulaşmak, ilmi çalışmalar yapmak amacıyla da insanlar yabancı dil öğrenerek karşı tarafın dilinde bulunan bilgileri edinmek istemektedir. Yabancı dil öğrenme durumu da kişileri iki dilli yapabilmektedir¹⁴. Tabii burada temel kriterler vardır ve bu temel kriterlere göre yabancı dil öğrenen bir kişi iki dilli olabilmektedir. Bunun en temel kriteri de ortamdır. Mesela ülkemizde Almanca öğrenen bir kişi Almanya'ya (tabii ortam) gidip Almancayı günlük hayatta kendi tabii ortamında aktif bir şekilde kullanırsa iki dilli statüye geçebilmektedir¹⁵.

Günümüzde insanlar ilgili olduklarından dolayı veya kendilerine bir hobi alanı olarak gördüklerinden dolayı dil öğrenme eğilimi içerisinde bulunabilmektedir. Dil öğrenmekteki amaçları dilleri öğrenip kendi içinde mukayese etmek, birçok farklı ülkeden farklı dil konuşucularıyla temasa geçebilmek ve farklı toplulukların kültürel yapılarını öğrenebilmek şeklinde çeşitlilik gösterebilmektedir. Dolayısıyla bu durum da yani bir ilgi alanı ya da hobi olarak dillerin öğrenilmesi, kişileri iki dilliliğe hatta çok dilliliğe teşvik edebilmektedir¹⁶.

Evlilikler de genellikle karışık milletten olan kişileri birbirlerinin dillerini öğrenmeye teşvik ettiği için onları veya çocuklarını iki dilli yapabilmektedir¹⁷. Avustralya'daki eksogami yani dış evlilik uygulamasının çocukların iki dilli olmasını sağlaması bu noktada önemli bir örnek teşkil etmektedir¹⁸.

¹⁴ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 223-227.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için tezimizin "İki Dillilikten Çok Dilliliğe" başlıklı bölümüne bakılabilir.

¹⁶ Örnek için bkz. Tony Bird, Your Friend Tony, Interests, Languages, Posts From A Past Life, Unusual Hobbies: Study a Foreign Language, 5 Mart 2012, (Çevrimiçi) <https://yourfriendtony.wordpress.com/2012/03/05/unusual-hobbies-study-a-foreign-language/>, 29 Nisan 2017.

¹⁷ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 223-226.

¹⁸ Michael Clyne, "Chapter 3: Multilingualism, Multiculturalism and Integration", p. 54, (Çevrimiçi) <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/p113381/pdf/ch032.pdf>, 29 Ocak 2017. (Bu zorunlu uygulamaya göre erkekler

Bugün İngilizce dünyada hem ana dili olarak hem ikinci dil olarak hem de yabancı dil olarak kullanılan önemli bir dildir. Birçok ülkenin dil politikalarında resmî dil olarak İngilizceye de yer vermesi ve yine birçok ülkede genellikle ilk öğrenilen yabancı dil olması İngilizcenin hâkimiyetinin artmasına yol açmış bu nedenle İngilizcenin öğrenimi zorunlu bir hâle gelmiştir. İngilizcenin milletlerarası ilişkilerde ortak iletişim dili olması (lingua franca) ve standart dil yapılmaya çalışılması da iki dilli ortamları meydana getirmektedir¹⁹. Bu nedenle iki dilli ortamlar da iki dilli insan tipolojisini kaçınılmaz kılmaktadır.

SONUÇ

Bu makalede iki dilliliğin sebeplerini çeşitli örnekler dahilinde vererek açıklamaya çalıştık. Öncelikli olarak tarihten beri var olan iki dillilik kavramının 20. ve 21. yüzyıllarda popüler hâle gelmesinin daha doğrusu getirilmesinin sebeplerini çeşitli olaylardan ve buluşlardan yola çıkarak sunmaya çalıştık akabinde de iki dilliliğin sebeplerinin ağırlıklı olarak göçler, eğitim-öğretim, iş hayatı, sosyal ve tabii ortamlar, yaşanan coğrafyada meydana gelen iki dillilik, ilgi alanı, ihtiyaçlar, evlilikler ve İngilizcenin hayatın bütün bir alanına egemen olması gibi durumların ve şartların neticesinde meydana geldiğini göstermiş olduk.

başka yerden kadınlarla evlenmek durumunda kalmış ve çocukları da anne ve babalarından farklı bir dil öğrenmek mecburiyetinde kalarak iki dilli olmuşlardır.)

¹⁹ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 225.

İKİ DİLLİLİĞİN SEBEPLERİ

KAYNAKÇA

- Balderrama, Anthony: Eight Industries Needing Bilingual Workers, 10 Eylül 2008, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2008/LIVING/worklife/09/10/cb.industries.bilingual/index.html?iref=24hours>, 1 Mayıs 2017.
- Bayraktar, Hatice: “Osmanlı’nın Balkanlardan Çekilmesi: Savaşlar, İsyanlar ve Göçler”, Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni, 2007/1, s. 65-86.
- Bird, Tony: Your Friend Tony, Interests, Languages, Posts From A Past Life, Unusual Hobbies: Study a Foreign Language, 5 Mart 2012, (Çevrimiçi) <https://yourfriendtony.wordpress.com/2012/03/05/unusual-hobbies-study-a-foreign-language/>, 29 Nisan 2017.
- “Canada”, (Çevrimiçi) <https://www.ethnologue.com/country/CA/status>, 10 Ocak 2017.
- Clyne, Michael “Chapter 3: Multilingualism, Multiculturalism and Integration”, p. 54, (Çevrimiçi) <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/p113381/pdf/ch032.pdf>, 29 Ocak 2017.
- “India”, (Çevrimiçi) <https://www.ethnologue.com/country/IN/status>, 10 Ocak 2017.
- İpek, Nedim: "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler", Ondokuzmayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler, Samsun [Ulusal], 1/1994.
- Karaağaç, Günay: “Bireysel İki Dillilik ve Toplumsal İki Dillilik”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C. CI, S. 717, Eylül 2011, s. 222-228.
- Kaynar, M. K., Ak, G.: “19. Yüzyılda Çokkültürlü İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Sürgün ve Göç: Malakanlar Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 10, S. 2, 2015, s. 1-22.
- Kesmez, Ahmet: “İki Dillilik, Zazaca-Türkçe İki Dilli Akademisyenlerde Dil Kullanımı ve Tercihler”, **Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi**, Yıl:1, C. 1, S. 1, Ocak 2015, s. 157-165.
- “Neden Türkçe Öğreniyorlar?”, (Çevrimiçi) <http://www.turkceogretimi.com/HABERLER/article/687-neden-turkce-ogreniyorlar/45>, 16 Mayıs 2017.

Toprak, Seydi Vakkas: “I. Dünya Savaşı’ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye’ye Göçenlere Karşı Yunanistan’ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansıması”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 25, Bahar 2015, s. 253-273.

“Türk dizileri dünyaya nasıl açıldı? Nereye Vardı?”, (Çevrimiçi) <http://www.gazeteciler.com/haber/trk-dizileri-dnyaya-nasl-ald-nereye-ward/231143>, 16 Mayıs 2017.

Yavuz, Sefer: “Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa’da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 26, Bahar 2013, s. 610-623.